

Meartaligens en autonomisearring fan de Fryske literatuer om 1900 hinne

Goffe Jensma

Abstract

The decades shortly after 1900 were pivotal in the development of an (more or less) autonomous Frisian literary field. Frisian literature increasingly detached itself from the Dutch literary field, a development which literary historians generally attribute to the efforts of the young Frisian writer Douwe Kalma (1896-1953) and the members of his Young Frisian Community (Jong-Fryske Mienskip) (1915). Mostly due to his own avant-garde rhetoric, Kalma's role has been exaggerated largely. In this article his success is put into perspective by mapping the most salient changes in the practice of writing Frisian literature in the period. The transition from a largely pseudo-oral, popular, and colloquial literature to a more intricate, personalized, highbrow literature was facilitated by broader societal developments, like the growth of the participation of the middle classes in civil society and public life, the rise of average educational levels and the subsequent growth of literacy not only in Dutch but also in Frisian. Juxtaposing Kalma with one of his contemporaries, i.e. the poet Johan Bernard Schepers (1857-1935), shows how Kalma, although undoubtedly the most radically Frisian oriented author of the two, certainly was not the only, nor the first representative of this new literary discourse.

1. Ynlieding

Behalven in grut tal oare soarten fan njoggentjinde-iuwske dichters – mis-kende ‘poètes maudits’, (kwasy)sombere grêfpoëten, belauwere sier- en pûkdichters en net te ferjitten: folksdichters– is der fansels ek noch de rom bedielde kategory fan de hast of alhiel fergetten dichters. De Grouster dok-terssoan Johannes Bernard Schepers (1865-1937) is ien fan har. Alleast oant no ta wie er sa’nien.¹ Troch Tsjerk Veenstra syn krewearjen, fakmansskip en leafde foar de Fryske literatuer binne wy no by steat om dizze dichter,

1. Oer Schepers sjoch, útsein Veenstra’s boek (noat 2), benammen: Buitenrust Hetteema, ‘Johan Bernard Schepers’.

dy't omtrint út it kollektive ûnthâld weigliden wie, wer yn it folle ljocht te setten.²

Mar ... wie Schepers dan net mei rjocht en reden fergetten? Of better: om hokker redenen soene wy him by ús hâlde wolle? Ik tink net dat it antwurd op dy fraach fuort leit yn de kwaliteit fan Schepers syn poëzy. Dy komt de smaak fan ús tiid net benei. Yn in soad fan syn fersen sitte wol in pear moaie rigels, mar hast net ien gedicht is sûnder stoplapen. Ik lit it fierder oan de lêzer om te oardieljen. Dy hat dêrfoar no it foarbyldich en prachtich útjûne wurk fan Schepers ta syn foldwaan. It is in moai útbalânsearre blomlêzing.³

It antwurd op de fraach nei it belang fan Schepers leit earder yn it fêststellen fan syn plak yn de ûntjouwing fan de Fryske literatuer. It boek fan Veenstra makket dy ûntwikkeling sichtber. Dêrmei fersko ik hjir ek myn fokus fan de tekst fan it wurk nei de kontekst dêr't it yn ûntstean koe. Yn dit artikel wol ik krekt dêr op út: hoe feroare de Fryske literatuer yn de desinnia koart nei 1900? Ynstee fan it wenstige frijwat yntern-literêre perspektyf dat de Fryske literatuerhistoarisy trochstrings brûke, gean ik hjirby út fan in literatuersosjologyske oanpak. Net it literêre produkt sels is it haadûnderwerp, mar de ferbining tusken maatskippij en literatuer. It literêr produkt is úteinlik it resultaat fan in wikselwurking tusken tekst en kontekst en tusken skriuwer en lêzer.

Yn de Fryske literatuerskiednissen einet de lange njoggentjinde iuw yn 1915. Noch belangriker, yn 1915 begjint ek in nije tiid. Mei in knal – de knal – fan Kalma.⁴ 1915 wie it jier dat Douwe Kalma (1896-1953) de Jongfryske Mienskip oprjochte. Hy wie yn dat jier in jongkeardel, of eins noch in skoaljonge, dy't troch it Frysk grepen wie. Mar mei it hillich fjoer fan 'e avant-garde rekkene er yn ien raam ôf mei de âlde hap – mei de konsakrearre skriuwers, sa't de literatuersosjology se neamt. Dat wiene – yn de eagen fan Kalma en syn folgelingen – in stel âlde, sleauwe mantsjes dy't har dwaande holden mei sloppe, moralistyske, sabeare humoristyske rymlerij.

2. In earste, koartere en net publisearre ferzje fan dit artikel waard skreaun nei oanlieding fan it ferskinen en oanbieden fan it troch Tsjerk Veenstra besoarge Schepers, *Zonder liefde leefde nooit een lied*.

3. Piebenga, *Koarte skiednis*, 202, is negatyf oer de kwaliteit fan Schepers syn wurk.

4. Yn 2018 sil oer û.o. Douwe Kalma in boek ferskine mei as (wurk)titel: *Multiple Fights: A Comparative study of Four Early Twentieth-Century Vanguard Combative Minority Language Writers: Douwe Kalma, Saunders Lewis, Hugh MacDiarmid and Roparz Hemon*.

‘Folksskriuwers’, neamde er har.⁵ En dat wie gjin kompliment. It Frysk fertsjinne better, gâns better. It frege om stylfolle sonnetten yn klinkende taal, it woe skriuwers ha mei in persoanlikheid. Skriuwers lykas hy. De Fryske literatuer hie in ‘suvering’ nedich ‘... lâns de wei fan it sterk-persoanlike’.⁶

Trochdat ek de lettere skiedskriuwing fan de Fryske literatuer sterk ûnder de ynfloed stie fan dy nije literatueropfetting fan Kalma en ûnder de yndruk wie fan syn optreden yn de earste jierren fan syn skriuwerskip, is sûnt it byld hingjen bleaun fan in tiid foar en in tiid nei Kalma.⁷ By Kalma begjint de moderne Fryske literatuer. Hy wie, sa’t Reitsma resint oannimlik makke hat,⁸ ek de earste dy’t yn de Fryske literatuer himsels sa dúdlik oppenearre as lieder fan in nije generaasje en dy’t as sadanich ôfweve woe mei de poëtika fan syn konsakrearre foargongers.⁹

It wie my earder alris opfallen hoe’t Kalma troch himsels, troch syn folgelingen en ek troch de skiedskriuwers wol hiel bot útfergrutte wurdt en – wat mear is – hoe’t er in beslissende rol spile yn de lettere, negative wur-

5. It *WFT* jout as earste fermelding: ‘folksskriuwer’, 1864?: Volksschrijver. ‘Der benne folks-lieders, folksskrieuers, folks-siongers, folks-sprekkers en sa foart’. Dykstra & V.d. Meulen, *Winterjoune-nocht* II, V, [1864]’. Resint hat Abe de Vries omtinken en earherstel frege foar ‘de folksskriuwers’, ûnder oaren yn syn: Bakker, *Dan krije ek de fûgels dien*.

6. Kalma, *Fryske skriftekennisse*, II, 4.

7. As men wat skerper sjocht nei it beskikbere materiaal, dan wurdt it dúdlik dat dizze sa-beare breuk yn de literatuerskiednis benammen it gefolch is fan it opljeppen optreden fan Kalma yn syn begjinjierren. Dat moat, sa’t Kalma sels letter ek wol nuânsearre, earder sjoen wurde as in retoarysk argumint, it ‘pamflet’ dêr’t fernijende generaasjes har nei sette. Yn syn *Fryske Skriftekennisse* hie Kalma letter gâns mear wurdearing foar guon fan syn foargongers. Njonken himsels set er dan de figueren fan Schepers, Rixt en Jan Ritskes Kloosterman. Ek yn de lettere literêre hânboeken wurdt dizze tiid trochstrings wol oanmurken as in oanrin nei 1915 en in tiid fan opbloei fan it Frysk. Piebenga, *Skriftekennisse*, 198, b.g. bringt ien en oar yn ferbân mei de betinking fan Eeltsje Halbertsma syn bertedei yn 1897: ‘... dat ieufest ropt nij libben wekker. Bûten Fryslân wurde der kriteren of Fryske selskippen oprjochte, dat ‘om utens’ bigjint mei to spyljen. It wykblêd *Sljucht en Rjucht* kin op ‘e nij forskine – yn 1890 wie it ek al in jier bisocht – en wurdt ûnder lieding fan Waling Dykstra yn de kommende jierren in kweekplak en taflechtsoarde fan de folksskriuwerij, al wurde der ek wol mear persoanlike lûden yn heard.’ Guon fan dizze eleminten wurde ek neamd, mar krije minder klam, yn Jelle Krol syn haadstik yn it ‘Wolkeboek’: Krol, ‘In de vaart der volkeren’.

8. Reitsma, *De literêre generaasje*.

9. Sjoch ek: Van der Kuip, *Poëzij*, 75 (‘Zusammenfassung’): ‘Das wichtigste Ergebnis ist, dass das Auftreten einer neuen Generation nicht das Entscheidende ist, sondern dass es sich vielmehr um eine sich ändernde literarische Kode handelt, die stärker bei schon etablierten als bei anfangenden Dichtern zum Ausdruck kommt.’

dearing fan de skriuwers út de njoggentjinde iuw.¹⁰ Sa't yn de Nederlânske literatuer de neitins oan de 'skriuwende dûmnys' tekene waard troch de ôfwizing fan de fernijingsbeweging fan de Tachtigers, sa is it ek mei Kalma en de folksskriuwers. Om yn dat byld wat mear griis oan te bringen, besleat ik om yn 2009 yn in masterkolleezje omtinken te jaan oan de perioade om 1900 hinne – it pre-Kalmiaanse tiidrek. Yn dat kolleezje en yn syn lettere masterskripsje stoarte Tsjerk Veenstra him op Johannes Bernardus Schepers.¹¹

Fan de skriuwers dy't yn dat kolleezje besprutsen en ûndersocht waarden wie Schepers wol it meast de tsjinhinger fan Douwe Kalma. En dêrtroch belichemet er ek it meast de folle stadiger oergong yn de Fryske literatuer dy't troch Kalma syn opljeppen swart-wyt skildering út it sicht rekke is. Kalma en de Jongfryske Mienskip moatte je earder beskôgje as in artikulaasje fan in ûntjouwing dy't al langer oan de gong wie. Dy wie folle omfiemjender en breder, ek maatskiplik sjoen. Dy dynamyk ferklearret faaks ek better hoe't Kalma letter dochs wat fan in ideologyske swalker waard; hy wie ûnderdiel fan in beweging ynstee fan dy beweging te wêzen.

Lykas sein, dy transysje jildt net allinnich it literêre produkt, mar it fjild yn syn gehiel. Hy slacht dus net allinnich op de skriuwer mar ek de op de lêzer en op alles wat tusken de lêzer en de skriuwer literatuer mooglik makket en betsjutting jout.¹² Men kin dit op ferskillende wizen, yn ûnderskate

10. Dêr komt by dat dy negative hâlding foar de folksskriuwers oer ek al earder werom te finen is, al hielendal at men der Nederlânsktalige teksten oer Fryske literatuer by behellet. Fameus is bygelyks Eelco Verwijs syn krityk op it Winterjûnenocht; Verwijs, '[Reinsje]'. Verwijs fynt it Winterjûnenocht plat en banaal. Ek by Hjerre Gerrits van der Veen komt ditselde idee oer de nivoferleging fan de Fryske literatuer troch it Winterjûnenocht foar; Wadman, *It kritysk kerwei*, 193-202. De diskusje tusken mear folkske opfettings oer de Fryske literatuer en de mooglikheden en winsken om der in ferheven literatuer fan te meitsjen is – al fan Gysbert Japicx ôf oan – ien fan de kearntema's yn de Fryske literatuerskôging. In mear literatuersosjologyske blik twingt de literêr histoarikus ta de konklúzje dat de omstannichheden en it publyk dêr't de Fryske literatuer mei te rekkenjen hat, ta in grutte hichte bepalend west ha foar de poëtika dêr't de 'folksskriuwers' mei wurken. Sjoch oer Verwijs resint: Abe de Vries, 'It plagiaat fan Verwijs'.

11. De oare skriuwers dy't op it kolleezje behannele waarden wiene Rixt (troch Janneke Spoelstra), Jan Jelles Hof (troch Sytze Bylsma) en Jan Ritskes Kloosterman (troch Ruurdsje de Haan). Janneke Spoelstra skreau letter in masterskripsje oer Simke Kloosterman: Spoelstra, *Simke Kloosterman*.

12. Foar in Nederlânstalige beskriuwing fan de fjildteory sjoch: Dorleijn en Van Rees, *De productie van literatuur*. It standertwurk is: Bourdieu, *The Rules of Art*. In goede ynliding op Bourdieu jouwe Grenfell en Hardy, *Art Rules*.

dichotomyen, ûnder wurden bringe en dat wol ik hjir dan ek dwaan. Ik ha troch it neamen fan in sântal tsjinstellingen likefolle transysjes achterinoar set dy't ik brûk om sjen te litten hokker yndie yngripende feroaringen oft har om 1900 hinne yn de Fryske literatuer foardienen. Ik begjin hieltyd by it wurk fan Schepers en besykje dan dêrút wei it byld wat breder te lûken. Yn guon gefallen soene sokke tsjinstellingen fruchtber wêze kinne om nij ûndersyk te dwaan en itselde jildt fansels foar dit artikel as gehiel; it is in tuskentiidske stân fan saken, ornearre om rjochting te jaan oan takomstich, mear literatuersosjologysk ûndersyk nei de literatuer yn Fryslân en dan benammen nei de wurking fan meartalichheid yn it literêre fjild.

2. *Transysje nei gruttere autonomy*

Wat jin yn de byldfoarming fan de Fryske literatuerskiednis miskien wol it meast ferrifelet, is it probleem fan de sabeare autonomy fan it Fryske literêre en ek kulturele fjild. Op 'e achtergrûn spilet it net allinnich yn de tiid sels, mar mear noch yn retrospektyf bot mei. Autonomy is yn de literatuerteory in mearlagich begryp. Yn in strikt literatuerteoretyske sin ferwiist de term nei de estetyske, op himsels steande wearde fan it literêre keunstwurk.¹³ It boek, it gedicht seit himsels, om it sa te sizzen. Mar yn de Fryske literatuer spylje ek oare opfettingen fan autonomy in rol: it losmeitsjen fan de Fryske beweging en de taalstriid troch de literatuer bygelyks is ek in stribjen nei in foarm fan autonomy. Dy sit noch ticht tsjin dy oarspronklike definysje oan (mar is net itselde, want dizze giet net oer it keunstwurk, mar oer de skriuwer). De figuer fan de skriuwer stelt him, yn de bekende 'bining ferbrutsen'-beweging fan nei 1945, autonoom op om autonome (yn de earstneamde sin fan it wurd) keunst skriuwe te kinnen. De oast sit him lykwols literatuerhistoarysk sjoen yn in tredde foarm fan stribjen nei autonomy, in folle mear literatuersosjologyske foarm. Yn de rin fan de njoggentjinde iuw hat de Fryske literatuer as sadanich him hieltyd lossen makke fan de Nederlânske literatuer (sûnder dêr trouwens nei myn betinken oait hielendal los fan te kommen).¹⁴

13. Schweizer, 'Literary autonomy'.

14. De Fryske literatuer mei dan, definiearre as in Frysktalige literatuer – bygelyks yn de literatuerskiednis: *Zolang de wind van de wolken waait* –, presintearre wurde as in autonome literatuer, yn in grut tal aspekten fan materiële en symboalyske produksje is se dat absolút net. Om mar in pear aspekten te neamen: Fryske skriuwers wurde foarme yn it ûnderwiis oer Nederlânske literatuer en se krije beurzen fan it Nederlânske Fonds der Letteren. De measte Fryske skriuwers begjinne yn it Nederlânsk te skriuwen (De Haan,

It is suverder om oer de lange termyn hinne de skiednis fan de Fryske literatuer te sjen as in stadich losmeitsjen fan in Frysktalige literatuer út de Nederlânske literatuer as om der yn retrospektyf ymplisyt fan út te gean dat dy – as in Frysk-nasjonale literatuer – altyd al autonoom west hat. De Fryske literatuerskiednis kin yn syn ûntwikkeling mei oare wurden allinnich mar begrepen wurde út it perspektyf wei fan meartaligens. En dat is dan ek ien fan de ûnderlizzende spanningsfjilden ûnder it rychje mei dichotomyen dat ik hjir presintearje wol.

Tusken kroech en skimerlampe

De earste tsjinstelling, en tagelyk faaks ek de meast essinsjele, want de meast kontekstuele en sosjologyske, is dy tusken kroech en skimerlampe. Oant dizze oergongstiid om 1900 hinne spile de literatuer him ôf yn in wêzentlik oare konfiguraasje as dêrnei. Kroech en skimerlampe symbolisearje dy oergong. Dat is mear as allinnich metafoarysk it gefal. Je kinne it weromsjen yn de advertinsjes yn de dan populêre Fryske tydskriften. Likegoed yn dy fan it Ald Selskip as yn it opposante Jongfryske Mienskipsbled *Frisia*. De advertearders hiene yn de rekken dat dy blêden lêzen waarden troch minsken dy't mooglik skimerlampen kochten of gas- en piter-oaljekachels, piano's, sigaren en karpetten. Dat wie wat nijs yn dy tiid. Schepers libbe yn in maatskippij dy't fluch ferboargerlike. Troch it ferbettere ûnderwiis en de útwreidingen fan it kies- en stimrjocht rekken de lju hieltyd mear behelle by de boppelokale – Nederlânske mar ek Fryske – maatskippij. Dêr hearde ek in bepaalde libbensstyl by dy't (sa't Auke van der Woud resint sa moai sjen litten hat) hieltyd mear ôf kaam te hingjen fan yndividuele foarkar en ek fan yndividuele konsumpsjepatroanen.¹⁵ Foar it literêr bedriuw hie dat gefolgen. It literêre libben hie him foarhinne fierhinne ôfspile yn in publike, kollektive romte; fantefoaren útskreaune teksten waarden yn de foarm fan mûnlinge foardrachten yn kroegen, doarpshuzen of húskeamers (tink b.g. oan it Winterjûnenocht) foardroegen.¹⁶ Yn de literêre tydskriften komme no dus advertinsjes fan firma's dy't de boargerman in

Meartaligens yn de Fryske poëzy, 45-46), en om dy reden soene je dyselde gedachte tapasse kinne op de yndividuele Fryske skriuwer. Dy is per definysje meartalich en kiest der op in bepaald stuit yn syn libben foar om syn Fryske kant nei foaren ta komme te litten. Literatuerhistoarysk en -sosjologysk sjoen moatte je de Fryske literatuer sjen as in per definysje meartalige literatuer. Fergelykje ek: Jensma, 'Zure regen', 71-75.

15. Van der Woud, *De nieuwe mens*.

16. Van der Molen, "En ús Harke mei syn kleare kop". Grûnlizzend is hjir de skripsje fan Nienke Jet de Vries, *Fan Selskip nei mienskip* (sjoch noat 17), dy't de hiele Fryske literatuer ûndersocht op it kritearium fan foardraachberheid.

In húskeamersène. Foto fan de famylje Schepers yn har eigen húskeamer oan de Ripperdalaan 11 yn Haarlem (ca. 1910/15). Fan links nei rjochts: de bern Jan Albert, Goslik, Trynstje Lykles mei wa't Schepers troud wie, Lykle, Jan Dirk, Anna Katerina en, sittend yn in moaie stoel, Schepers sels. Tresoar, Ljouwert.

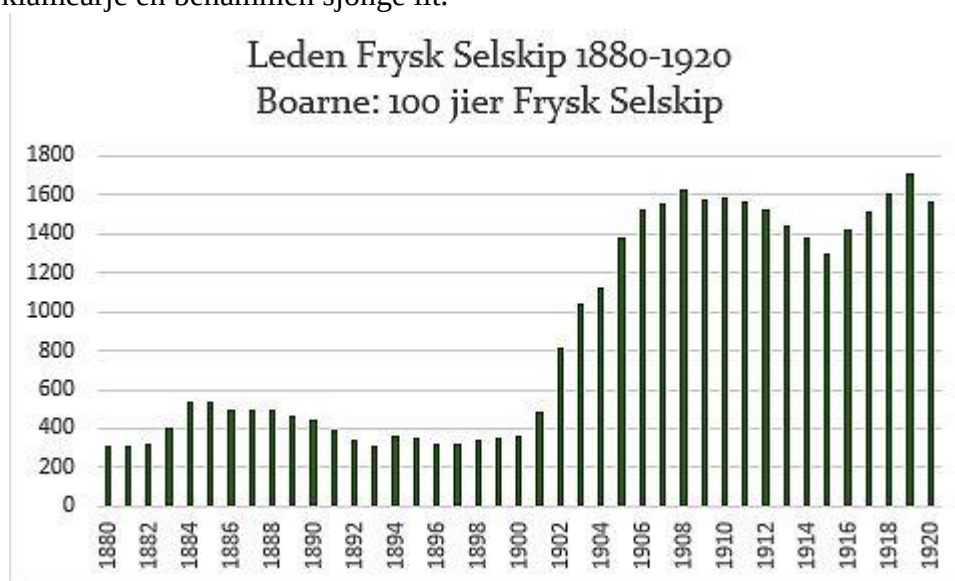
noflik húskeamerlibben foarspegelje en de literatuer ferhuzet stadichoan mei nei de besletten romte fan de húskeamer. Dat is ek presys de sfear dy't opstiiicht út de gesinsfoto's fan de famylje Schepers.

Fan sprektal nei skriuwtaal

Dy ûntjouwingen – de lju mear behelle by it maatskiplik libben, better ûnderwiis, in mear yndividuele libbensstyl – foarmen ek de achtergrûn fan in folgjende feroaring yn de Fryske literatuer, in feroaring dy't net losstiet fan wat je de paradoks fan de minderheidstaal – of yn alle gefallen dy fan de minderheidstaalliteratuer – neame kinne soene. In minderheidstaal, en dus ek it Frysk, is as sprutsen taal de earste taal, mar op skrift by definysje de twadde. In opfallend ferskil tusken it Nederlânsk en it Frysk is – noch hieltyd – dat mar sa'n bytsje Friezen har taal skriuwe kinne.

De útspraak dat in taal in dialekt is mei in leger en in float mei hiel bekend wêze, sels soe ik earder tinke: in taal is in dialekt mei in ûnderwiissysteem en in learplicht. Nederlânsk leare je op dy wize hast as fansels oan

op skoalle (en op in hiele soad oare plakken), Frysk skriuwen moatte je jesels oanleare, alteast yn de njoggentjinde iuw. Dat ferskil tusken frijwillich en ferplichte hâldt yn dat Fryskpratende minsken net allinnich har eigen taal net goed skriuwe kinne, mar ek min lêze. De Fryske literatuer út de njoggentjinde iuw hat dêr hieltyd rekken mei hâlde moatten en ek holden. Om de lju dochs by it Frysk te beheljen en der waarm foar rinne te litten is fierwei de measte njoggentjinde-iuwske literatuer – wat je neame – sekundêr-oraal fan karakter.¹⁷ It is proaza en poëzy dy't him maklik foarlêze, deklamearje en benammen sjonge lit.¹⁸

Pas yn de tweintichste iuw kaam it skriuwûnderwiis yn it Frysk fan 'e grûn, earst noch yn biten en brokken.¹⁹ Mar dat wie al wol it gefal foardat Kalma

17. Oer dit begryp sjoch it standertwurk: Ong, *Orality and literacy*. De klam op it orale wie trouwens net in strikt Fryske ûntwikkeling. Ek yn de Nederlânske literatuer wie de mûnlinge foardracht b.g. op Nutsjûntsjes wenst: Van den Berg, 'Sociabiliteit'; Mathijssen, 'De orale moraal'. Foar de Fryske literatuer hat Nienke Jet de Vries dy ferhâlding tusken oraal en skriftlik ûndersocht. Ik basearje my mei op har skripsje: De Vries, *Fan Selskip nei mienskip*.
18. De Vries, *Fan Selskip nei mienskip*. Sjoch ek: Salmi, *19th Century Europe* (sûnder s.nrs, sjoch tekst ûnder noat 27), oer de gewoante om literatuer yn de húskeamer lûdop te lêzen.
19. Zondag, *Lange oanrin, koarte sprong*. Benammen it krewearjen fan Pieter de Clercq en syn fersykskrift oan DS fan Fryslân yn 1906 om op legere skoallen wat oan it ûnderwiis yn it Frysk te dwaan moat hjir neamd wurde as in utering fan dy ûntjouwing; *Ibidem*, 39-48.

it toaniel op stapte. Ut de ledetallen fan it Frysk Selskip, mar ek út de oprjochting en groei fan it Kristlik Frysk Selskip docht bliken dat yn de twa desinnia foar 1915 it tal minsken dat him foar it Frysk ynteresseare hurd oanwûn.

In protte fan harren learden – al of net yn organisearre kursussen – it Frysk te lêzen en ek te skriuwen. Dy feroaring wie fan dy gefolgen dat de krityske massa grut genôch waard foar in oare in oare omgong mei literatuer – as skriuwer, mar ek as lêzer. Ik kom hjir noch op werom. Schepers naam yn dy oergong in spesifike en progressive posysje yn trochdat er yn de pleit gie foar de befoardering fan de saneamde Kollewijn-stavering, in ferienfâldige stavering fan it Nederlânsk dy't tichter by de sprutsen taal oansleat. Ek yn it Frysk skreau er nei it ear, folle mear as dat de oare Fryske skriuwers diene. Mar dy lekken him derom en laken him út.²⁰

Fan folkstaal nei kultuertaal

By dy ûntwikkelingen pasten ek it register fan de taal, it fokabulêre, it reper-twaar en de styl har oan. Schepers naam hjir soe ik tinke in tuskenposysje yn. Yn it Frysk stie er as lyrysk dichter heal yn de tradysje fan de folks-poëzy, sa't Piter Jelles Troelstra dy beoefene hie, earst by Kalma sjocht men hoe't him in folslein nij register ûntjout, in taal dy't it mooglik makket om allegear subtile gefoelens en stimmingen út te drukken.²¹ Kalma, yn syn literatueropfetting in neifolger fan de Tachtigers, is fan bekend dat er allerhande gefoelswurden omsette nei it Frysk troch oan âlde, yn ûnbrûk rekke wurden nije betsjutting te jaan om dêr syn gefoel mei te beskriuwen. Kalma makke in klear ûnderskied tusken sprek- en skriuwtaal. '... de tael lyk as dy natûrljik spritsen wirdt, [is] hielendal gjin literatuer ..., en ...de skriftekennis-se is in utering yn kinst, sa det dos de tael ûnder alle omstannichheden út hjar deistigens transformearre wêze moat (...)'.²² Dy oergong wol fansels net sizze dat elkenien it fuortdalik mei Kalma en dy iens wie. Benammen Jan Jelles Hof en Kalma rekken oer dit ûnderwerp yn in striidskriuwerij fersyld.²³

20. Veenstra, *Zonder liefde*, 316-318.

21. Nei de ynfloed fan de literatuer op de foarming fan it standertfrysk is net in soad ûndersyk dien. Oer in wat earder perioade giet Poortinga, 'De opbou fan de Fryske literatuertaal'. Van der Kuip, 'Poëzij: 1935-1941' jout yn syn skôging oer in wat lettere perioade ek gâns retrospektive observaasjes en sitaten.

22. *Frisia* 13, 1931, s.92; oanhelle by Van der Kuip, *Poëzij*, 18.

23. Sjoch Hof, *Fjirtich jier*, III en IV, passim.

Fan folksskriuwer ta lyrikus

En dêrmei hinget wer in folgjende ûntjouwing gear, nammentlik dy nei in hiel oare foarm fan literatuer, in oare poëtika en benammen ek in oare lêshâlding. It is net sa lyk in saak fan de grutte Kalma dy't klear wie om as ferrijer op te treden, mar oarsom, mear fan it lêzerspublyk dat no klear wie foar in Kalma. Wy moatte ús dy nije lêzer foarstelle as immen dy't yn in leunstoel, ûnder in skimerlampe, mei in sigaar ûnder hânberik, poëzy of proaza lêst, en dy't literatuer lêze wol dy't him ta refleksje twingt oer syn eigen yndividueel ynderlik libben.²⁴ De lyryk die syn yntree yn de Fryske literatuer en ferkrong de humoristyske en moralistyske folkspoëzy nei it domein fan it populêre, nei de 'folksskriuwerij'. Schepers kin hjir ek maklik as in oergongsfiguer sjoen wurde, immen dy't – sa't Veenstra sjen lit – de lêzer wol deeglik ek de begripen en foaral it perspektyf oanrikt dat dy refleksje op it eigen ynderlik mooglik makket. Ek him giet it 'om het verdiepen van de dichterlijke stemming' ... [zijn dichtkunst wordt] ... 'gemakkelijk tot een tere en zacht-mijmerende kunst'.²⁵

Dat Kalma net de earste wie dy't ôfstân naam fan de (pseudo-)orale tradysje docht ek bliken yn 1903 út *Sljocht en Rjocht*:

'By alle Selskippen wirdt dus heil socht yn foardragen, mar as dat foardragen is it foarbringen fen flauwe grappen, fen oerdwealske stikken en fen wylde, malle setten, den kin soks wol meihelpe om de harkers wille to jaen en laeitsje to litten, mar den jowt it in danich bytsje for wiere nocht en scil it ek it Frysk net foarúthelpe; earder wurde yette follen yn hjar miening sterke dat it Frysk eigenlik mei rjucht Boerefrysk hjit en dat it efter de kij en by de groeppe thús heart.'²⁶

Der wie ferlet fan minsken as Kalma en dy wie net de iennichste dy't oan dat ferlet foldie. Ek Schepers heart hjir thús. Yn 1894 hat er it al oer in 'nieuwe poëtië' en yn in stik yn *Neerlandia* skriuwt er fiif jier letter op wat de basisgedachte is achter dy omslach nei in mear persoanlike ynstek, ek foar it Frysk. Hy seit dêr oer it brûken fan it Frysk: 'De spelling mag dan niet de juiste zijn, het woord komt zo uit die geheimzinnige onpeilbare diepte van ons ik en zo zal het ook weerklank vinden in de ziel van wie het

24. Sjoch ek Jensma, 'Tusken sprutsen en skreaun'. Van der Kuip, *Poëzij*, 17, sitearret Douwe Kalma: '(...) Alle tael, alle taelkinst tsjinnet it meidielen fen ûnderfiningen (...). It plak dêr't de ûnderfining bart, is dos net de wrald, mar it ynderlik fen de skriuwer (...).' (sitaat út Kalma syn *Wy roppe de libbenen*, 1938, s. 19)

25. Veenstra, *Zonder liefde*, 327.

26. *Sljocht en Rjocht* (1903) 9. It stik is net ûndertekene. It soe hiel goed fan haadredakteur Waling Dykstra sels wêze kinne.

leest.²⁷ Taalhâlding en literatueropfetting rinne lykop. Buitenrust Hettema neamt yn 1939 yn syn in memoriam foar de Nederlandsche Maatschappij van Letterkunde Schepers dan ek in ‘lyricus’²⁸

Fan moralist ta sielesjogger

It leit alhiel foar de hân dat yn oerienstimming hjirmei ek de figuer fan de Fryske skriuwer feroare. Yn in foarige generaasje hiene in protte Fryske skriuwers skoalmaster west, no die – foar de Twadde Wrâldoarloch noch hiel hoeden – yn de figueren fan Schepers en Kalma de akademikus syn yntree. Mar folle belangriker wie dat de skriuwer, en dan benammen de dichter, in hiel oare status krige. Net langer wie er de moralisearjende figuer dy’t syn publyk op humoristyske wize witte liet wat der yn de wrâld en oan de minsken eins folle better koe en moast; hy feroare, alteast yn de persoan fan Kalma, yn in fisionêr, immen dy’t in tagong ta it sielelibben hie dat de gewoane mins, de lêzer miste. De skriuwer waard in persoanlikheid en in gids foar it libben. Kalma wie dêr – mei al syn oan syn lippen hingjende tawijde folgelingen út de Jongfryske Mienskip – it libbene foarbyld fan. Der kamen ynterviews mei Fryske skriuwers, te begjinnen mei Pieter Jelles Troelstra yn 1920. Nienke Jet de Vries, dy’t dêr ûndersyk nei die, skriuwt: ‘In ynterview dêr’t it inerlik fan in grut man as Troelstra of Wumkes foar in part yn iepenlein waard, ynspirearre de lêzers fan it tydskrift en befêstige dat sy as yntellektuelen hieltyd mear as paadwizers foar de maatskippij sjoen waarden’.²⁹

Fan tydskrift nei bondel

En de skriuwer publisearre dus net mear, lykas syn njoggentjinde-iuwske foargongers dien hiene, hast al syn produkten op de grutte heap yn tydskriftkes, mar yn bondels dy’t dúdlik in yndividueel stimpel droegen – sieraden yn de boekekast by de leunstoel ûnder de skimerlampe mei de sigaar ûnder hânberik. Veenstra neamt as ien fan de redenen dat Schepers ferjitten waard dat hy – op in frijwat omstriden bondeltsje út 1897 nei – net sa’n trêftige poëzybondel útjûn hie. Dy tendins krijt skerper stal troch de oprjochting fan de Fryske Bibleteek yn 1922.

27. Schepers, J.B., ‘De nieuwere poëtië’, 129; Schepers, J.B., ‘De Friese beweging’, 7.

28. Buitenrust Hettema, ‘Johan Bernard Schepers’, 99 en 101.

29. De Vries, ‘Fan ynterview nei skriuwersportret’; Buitenrust Hettema, F., ‘Johan Bernard Schepers’, 101.

Tusken Frysk en Nederlânsk

Faaks wol it allergrutste ferskil tusken Douwe Kalma en Johannes Bernardus Schepers is dat Kalma syn libben sa folle mooglik ferfryske. Dêr't it Frysk net tarikkend wie, ferrike er it en hy sette dêrmei in beslissende stap yn it proses fan autonomisearring fan de Fryske literatuer (yn de tredde betsjutting fan it wurd sa't ik dy hjirboppe neamde). Schepers bleau ek yn dy sin in oergongsfiguer, immen dy't mei ien foet yn it Fryske en mei de oare yn it Nederlânsktalige literêre fjild stie. Veenstra konkludearret oer him dat er as fernijer earder oan de Nederlânsktalige kant stie: 'Zijn Nederlandse werk in de *Nieuwe Gids* is meer 'Tachtig' dan zijn Friese werk: meer neologismen en woordkoppelingen'.³⁰ Yn de literatuer wurdt Schepers om syn twataligens troch guon, b.g. Piebenga, ferspuid: 'Schepers hat it spitiger-nôch net fierder brocht as in goed bigjin. It needlot fan syn dichterwêzen wie net allinne syn taelearmoede, mar net minder de driuw om, bihalven in Fryske, ek in Nederlânske dichter wêze to wollen'.³¹ Dêr stiet tsjinoer dat Schepers ien fan de earsten is dy't yn de pleit geane foar it brûken fan it skreaune Frysk ek yn brieven en dêrmei foar in ferfrysking fan de kontekst fan literatuer.³²

3. Konklúzje: Weiwurden tusken kroech en skimerlampe

Tiid foar in pear konklúzjes. Alderearst lit it gefal Schepers sjen dat de knal fan Kalma dochs hiel wat minder skerp en lûd wie as dat wy weromsjend faak tinke. Yn alderlei opsichten wie Schepers – en wienen oaren – in foargonger en syn foarbyld lit ek sjen dat de kontekst dy't Kalma's krewearjen mooglik makke, al langer oanwêzich wie.

Twads kom ik werom op de fraach nei de 'poète oublié': de fergetten dichter. Is Schepers mei rjocht en reden út it ûnthâld ferdwûn? Ik tink fan net. De ferklearring foar dit ferjitten moat nammentlik hjiryn socht wurde dat wy yn ús trochstrings slim 'nasjonaal' organisearre literatuerskiednissen te min omtinken hawwe foar de 'poète polyglotte', de meartalige dichter, de dichter dy't yn mear as ien sabeare autonoom literêr fjild wurket.

Wat dat oangiet is Schepers it meast it 'slachtoffer' fan Kalma. Dy hie de beide literêre fjilden – it Fryske en it Nederlânske – sa fier útinoar lutsen dat Schepers, dy't yn spriedstân yn beide in foet te stean hie, yn de ôfgrûn fan it ferjit stoarte. It is moai dat Tsjerk Veenstra him wer omheech helle hat en in

30. Schepers, *Zonder liefde leefde*, 309.

31. Piebenga, *Koarte skiednis*, 202.

32. Schepers, J.B., 'De Friese beweging', 7. Sjoch ek: Jensma, 'Zure regen', 69-71.

monumint foar him oprjochte, duorsumer as brûns. Leve de weromkomst fan de meartalige dichter!

Ofdieling Fryske Taal en Kultuer
Ryksuniversiteit Grins

LITERATUER

- Bakker, Marten Hepkes, *Dan krije ek de fûgels dien - Gedichten*. Abe de Vries ed. (Amsterdam: Grotesk, 2016).
- Berg, Willem van den, 'Sociabiliteit, genootschappelijkheid en de orale cultus', in: Marijke Spies, Willem van den Berg en P.J. Buijsters ed., *Historische letterkunde: facetten van vakbeoefening* (1984) 151-170.
- Bourdieu, Pierre, *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field* (Cambridge: Polity Press, 1996).
- Buitenrust Hettema, F., 'Johan Bernard Schepers (Heerenveen 15 Augustus 1865-Haarlem 10 Juli 1937)', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* (1939) 98-106.
- Dorleijn, G.J. en C.J. van Rees, *De productie van literatuur: het Nederlandse literaire veld 1800-2000* (Nijmegen: Vantilt, 2006).
- Grenfell, Michael en Cheryl Hardy, *Art Rules. Pierre Bourdieu and the Visual Arts* (Oxford; New York: Berg, 2007).
- Haan, Ruurdsje de, *Meartaligens yn de Fryske poëzy: krús of kâns? In ûndersyk nei hoe't Fryske dichters komme ta kar fan de taal fan harren wurk en hokker aspekten at dêr ynfloed op útoefenje*. Masterkripsje Fryske Taal en Kultuer (Groningen 2012).
- Hof, Jan, *Fjirtich jier taelstriid*. Fjouwer dielen (Dokkum: J. Kamminga, 1940).
- Jensma, Goffe, 'Zure regen: Enkele opmerkingen over uitgangspunten en methode van de Friese literatuurgeschiedenis naar aanleiding van Rients Fabers biografie van Lucius Columba Murray Bakker', *Us Wurk* 54 (2005) 63-75.
- Jensma, Goffe, 'Tusken sprutsen en skreaun. "Secondary orality" en "literacy" yn de Fryske literatuer', in: Jarich Hoekstra ed., *Twenty-Nine Smiles for Alastair. Freundesgabe für Dr. Alastair G.H. Walker zu seinem Abschied von der Nordfriesische Wörterbuchstelle der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel*. Estrikken/Ålstråke 94 (Kiel 2013) 119-129.
- Kalma, Douwe, *De Fryske skriftekennisse fen 1876-1897. Ynliding en karlêzing* (2 dln, Dokkum: J. Kamminga, 1928-1939).

- Krol, Jelle, 'In de vaart der volkeren. Van 1915 tot en met 1945', yn: Teake Oppewal ed., *Zolang de wind van de wolken waait. Geschiedenis van de Friese literatuur* (Amsterdam: B. Bakker, 2006) 93-129.
- Kuip, Frits J. van der, 'Poëzij, 1935-1941'. Co-Frisica III. Meidielingen út de universitêre frisytyk III (1987) 1-78.
- Mathijssen, Marita, "De orale moraal van het verhaal. François Haver-Schmidt als verteller", *De negentiende eeuw: documentatieblad Werkgroep 19e eeuw* 18, nr. 1 (1994) 21-38.
- Molen, S.J. van der, "En ús Harke mei syn kleare kop": 65 jier Frysk Winterjûnenocht. Estrikken 65 (Grins: Frysk Ynstitút R.U. te Grins, 1984).
- Ong, Walter J., *Orality and literacy: the technologizing of the word* (London; New York: Routledge, 2012).
- Oppewal, Teake e.o. (ed.), *Zolang de wind van de wolken waait: geschiedenis van de Friese literatuur* (Amsterdam: B. Bakker, 2006).
- Piebenga, Jan, *Koarte skiednis fan de Fryske skriftekenisse* (Twade, útwreide printinge; Dokkum: Kamminga, 1957).
- Poortinga, Ype, 'De opbou fan de Fryske literatuertaal oan it begjin fan de 19de ieu', yn: Dykstra, K. e.o. (eds.), *Fryske Stúdzjes oanbean oan prof. dr. J.H. Brouwer* (Assen: Van Gorcum & Comp., 1960) 313-326.
- Reitsma, Meindert, *De literêre generaasje yn de Fryske literatuer. De wurkberheid fan de generaasje by it oarderjen fan literatuer*. Net útjûne masterskripsje Ofdieling Fryske Taal en Kultuer Ryksuniversiteit Grins, 2016.
- Salmi, Hannu, *19th Century Europe. A Cultural History* (John Wiley & Sons, 2013).
- Schepers, J.B., 'De nieuwere poëtië. Met nog een en ander over het Sonnet. (Antwoord aan den heer Den Hertog)', *Noord en Zuid* 17 (1894), 129.
- Schepers, J.B., 'De Friese beweging', *Neerlandia* 3 (1899) 7.
- Schepers, Johannes Bernard, *Zonder liefde leefde nooit een lied: bloemlezing uit het Friese en Nederlandse dichtwerk van Johannes Bernard Schepers 1865/1937* - Tsjerk Veenstra ed. (Ljouwert; Wiuwert: Afûk; Hispel, 2015).
- Schweizer, Harold, 'Literary autonomy: the growth of a modern concept', in: George Alexander Kennedy ed., *The Cambridge History of Literary Criticism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989) 231-250.
- Spoelstra, Janneke, *Simke Kloosterman, in problematyske heldinne?: har skriuwen, proaza en de resepsje fan har proaza besjoen út gender- en queerteoretysk perspektyf*. Net útjûne masterskripsje RUG, 2012.

- Verwijs, Eelco, '[Resinsje fan] G. Colmjon, Friesche Spraakkunst, Ph.H. van Blom (De Olde Friske Wetten) en Nieuwe Friesche Volksalmanak voor 1864', *De Gids* (1864) 603-608, 346-354.
- Vries, Abe de, 'It plagiaat fan Verwijs. Fryske literatuer yn Platdúts en Hollânsk perspektyf.' *Fers2* nû. 3.8, 23 april 2017, <http://www.fers2.eu/it-plagiaat-fan-verwijs-fryske-literatuer-yn-platduts-en-hollansk-perspektyf/>
- Vries, Nienke Jet de, 'Fan ynterview nei skriuwersportret', yn: *Philologia Frisica* (2014) 179-202.
- Vries, Nienke Jet de, *Fan Selskip nei mienskip. De rol fan Fryske literatuer tusken 1844 en 1915 as ferbinende krêft fan de ta stân kommende Fryske mienskip*. Net útjûne Masterskripsje Ofdieling Fryske Taal en Kultuer Ryksuniversiteit Grins.
- Wadman, Anne, *It kritysk kerwei: resinsjes en skôgingen, 1950-1970* (Ljouwert: Fryske Akademy, 1990).
- Woud, Auke van der, *De nieuwe mens: de culturele revolutie in Nederland rond 1900* (Amsterdam: Prometheus, Bert Bakker, 2015).
- Zondag, Koen, *Lange oanrin, koarte sprong: twatalich underwiis yn Fryslân tusken 1800 en 1980* (Ljouwert [Leeuwarden]: Afûk, 2011).